

46. Т-11158. КВ-37839.

Рушник тканий. «Кролевецький». Затканий червоним. Чернігівщина. Поч. ХХ ст. Знайдено: м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл. Композиція: горизонтальна. Рапортний. Смуги згеометризованого орнаменту: 1 і 3 смуги – «кучеряві ромби» з «хрестами»; 2 і 4 смуга – «стилізовані орли» з хрестами та короною. Нижня лиштва: ступінчасті трикутники з перетинкою. Верхня лиштва: ступінчасті трикутники. На кінцях – торочки. Легенда: належав Харитині Миколаївні Захарченко (1907 р. н.), жительці с. Віненці Переяслав-Хмельницького р-ну. Матеріал та техніка: бавовняні нитки, фабричне виробництво. Розмір: 142 x 39 см.

47. Т-11382. КВ-38826.

Рушник тканий. «Кролевецький». Затканий червоним. м. Кролевець, Чернігівщина. Друга половина ХІХ ст. Знайдено: м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл. Композиція: горизонтальна з виділенням центром. Орнамент: «двоголовий орел» з масивною короною; «качечки»; «багатораменні хрести»; «трикір»; «стовпчики» з перетинкою. На кінці рушника напис: «Г. Кролевець», «В.И. Бельченко». Легенда: куплений в м. Переяславі на ярмарку на посаг донькам, належав мешканці с. Підварки Переяславського повіту Олександрі Федотівні Рудешко (1905 р. н.). Матеріал та техніка: бавовняна пряжа, фабричне виробництво. Розмір: 332 x 45 см.

## ПОСИЛАННЯ

1. Годліна Л.О., Заїка Н.Л. Рушники-божники Сіверщини із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України». Вип. 4. – Київ – Глухів, 2011. – С. 454–458.
2. Звіт наукової експедиції НІЕЗ «Переяслав» від 4 жовтня 2016 р. Записано авторкою від Марії Іванівни Дорощенко (1928 р. н.), мешканки села Помоклі Переяслав-Хмельницького району Київської області.
3. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Фонди. Облікова документація. Інвентарна група «ПХІМ».
4. Там само. Інвентарна група «Тканини».

**Заїка Н.Л. «Кролевецкие» рушники конца XIX – начала XX в. в экспозиции Музея украинского рушника Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».**

*В статті проаналізовані «Кролевецкие» рушники із експозиції Музея українського рушника, Представлен каталог етих рушників.*

**Ключевые слова:** рушник, орнамент, композиция, каталог.

**Zaika N.L. «Krolevetsky» towels of late XIX – early XX century in the exhibition of Ukrainian towel museum of National historical-ethnographic reserve «Pereyaslav».**

*In the article «Krolevetsky» towel in the Museum of Ukrainian towel is analyzed and given the catalog of towels.*

**Key words:** towels, ornaments, composition, catalog.

28.02.2017 р.

j

УДК 94(477):069.51

В.І Старченко  
О.С. Сулима

**ЗБІРКА ПОЯСІВ ДАНИЛА  
ЩЕРБАКІВСЬКОГО У КОЛЕКЦІЇ  
ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ  
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО**

*Стаття присвячена дослідженню трьох поясів, зібраних Д.М. Щербаківським під час експедиції Полтавщиною у 1906 р., які зберігаються у фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Наведений науковий опис предметів групи зберігання «Тканини» підгрупи «Пояси».*

**Ключові слова:** Д.М. Щербаківський, пояс, збірка, колекція, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

У сучасному науковому просторі України традиційними стали розвідки, присвячені вивченню творчого спадку науковців-ювілярів. Цьогоріч виповнюється 140 років від дня народження видатного українського вченого – етнографа, археолога, мистецтво- та музеєзнавця – Данила Михайловича Щербаківського (1877–1927). У різний час були опубліковані численні розвідки про його різносторонню багатогранну діяльність [1]. Однак, актуальним завданням для нинішніх дослідників залишається вивчення та аналіз результатів невтомної праці Д.М. Щербаківського на ниві музейництва. Особливо важливим є встановлення внеску вченого у формування музейних етнографічних збірок. Це вирішує ряд наукових та практичних завдань: з одного боку, доповнює знання про створення фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського на зорі його діяльності як Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства; з другого – розширює обізнаність з екскурсійною та збиральницькою роботою Д.М. Щербаківською; з третього – вивчення зібраних дослідником зразків традиційного українського строю дає змогу прослідкувати характерні особливості побутування його елементів на Полтавщині.

У Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського (далі ПКМВК) проводяться систематичні дослідження комплектування фондів закладу, особливо на перших етапах його діяльності, у тому числі і Д.М. Щербаківським. Так, у 2012 р. побачила світ розвідка І.О. Власенко та М.П. Пісцової, що містить характеристики гаптованих і вишитих культових речей XVII–XIX ст., зібраних відомими вченими-музейниками К. Мощенком та братами Д. і В. Щербаківськими в першій чверті ХХ ст. для Полтавського музею [2]. У наступній статті згаданих вище авторів розкриті особливості символіки орнаментів, колористики, технік виконання рушників кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. зі збірок згаданих вище етнографів [3].

Традиційний український одяг, у тому числі й козацький та старшинський, є предметом досліджень мистецтвознавців (З. Васіної, Ю. Смолій [4] та ін.), етнографів (О. Косміни [5], Г. Матейко [6], Т. Ніколаєвої [7] та ін.), іс-

ториків-уніформологів (Є. Славутича [8], С. Шаменкова). Учені опублікували низку ґрунтовних монографій та статей, у яких проаналізували історію, художньо-стилістичні засади українського народного вбрання.

На сьогодні розвідки, присвячені вивченню поясів у колекціях Дніпропетровського історичного музею імені Д.І. Яворницького, Музею українського народного декоративного мистецтва та Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського опублікували співробітники цих закладів М. Підосинова [9], О. Новодержкіна [10] і В. Зайченко [11] відповідно. Остання запропонувала класифікацію імпортованих поясів та уклала їх каталог.

Незважаючи на значний масив літератури, присвяченої аналізу різних деталей традиційного українського одягу, не виникає сумніву у потребі дослідження аксесуарів до вбрання, що зберігаються у фондах ПКМВК.

Автори ставлять за мету розкрити внесок Д.М. Щербаківського у формування збірки поясів у колекції ПКМВК. Для цього прослідкуємо долю зібрання Д.М. Щербаківського у наявній фондовій-обліковій документації. Також наведемо приклад заповнення уніфікованого паспорту на музейний предмет групи зберігання «Тканини», підгрупи «Пояси».

У 1904 р. Д.М. Щербаківський під впливом М.Т. Біляшівського «став працювати над народним мистецтвом» [12, с. 40]. За вказівкою останнього він вирушив у першу експедицію – збирати зразки українського побуту і мистецтва для Київського музею. Відтоді з властивою йому енергією і відданістю дослідник обходив села, збирав килими, скло, кераміку для Київського міського і Полтавського земського музеїв [13, с. IX].

Полтавська губернська управа запросила Данила Михайловича до Полтави у 1906 р., поставивши основним завданням «придбати предмети місцевої старовини», з метою подальшого поповнення етнографічного відділу Природничо-історичного музею. Під час своїх експедицій дослідник об'їздив Хорольський, Переяславський, Миргородський та Кобеляцький повіти Полтавської губернії, зібравши різні українські старожитності – килими, рушники, вибійчані тканини та церковні речі – вишиті підризники, воздухи, потири тощо. Загалом колекцію склали 273 предмети, у тому числі 17 поясів [14, с. 12–13]. Якісний склад зібрання дозволяє встановити «Список вещей доставленных Щербаковским в 1906 году в фонды музея» [15, арк. 1–5]. Нижче наводимо витяг зі згаданого вище документу, зберігаючи особливості авторського стилю.

1. Красный козацкий пояс. Мальцы.
2. Фиолетовый казацкий пояс. Чирковка.
3. Червоный, затканый цветами казацкий пояс. Чирковка.
4. Шелковый пояс. Борисполь.
5. Козацкий голубой пояс. Войтовцы.
6. Слуцкий пояс. Мацковцы.
7. Пояс. Подделка подь слуцкий. Харьковцы.

8. Пояс шелковый полосатый. Борисовка.
9. Пояс по образу слуцких поясов. Хоцьки.
10. Пояс подделка подь слуцкий. Цибли.
11. Пояс подделка подь слуцкий. Чопилки.
12. Кусок пояса. Пол.[огие] Вергуны.
13. Пояс подделка подь слуцкий. Пол.[огие] Верг.
14. Пояс красный. Положаи.
15. Шелковый пояс. М[алая]-Карапуль.
16. Кусок красного пояса. Пол.[огие] Чоб.[итьки]
17. Козацкий старинный пояс. Кобеляки.

Можемо констатувати, що збірка була різноманітною: у ній представлені пояси різного кольору шовкові козацькі, орнаментовані шовкові або золотні слуцькі чи підробки під них (за визначенням Д.М. Щербаківського). Найбільше цих виробів було зібрано на Переяславщині – 13 одиниць – у давніх козацьких поселеннях: Борисівка, Бориспіль, Войтівці, Мацьківці, Пологі Вергуни, Положаї, Харьківці, Хоцьки, Циблі, Чобітьки, Чопилки. Інші пояси належали жителям сіл Мальці Миргородського повіту і Чирківка Хорольського повіту та містечка Кобеляки. Більшість з цих населених пунктів за часів Гетьманщини були козацькими сотенними містами або містечками, волосними селами, тому в них навіть на початку ХХ ст. не забувалися традиції славних предків. Недарма дописувач журналу «Київська старовина» підкреслював: «У числі предметів старовинного козацького побуту, що траплялися збирачам, дуже ціняться розкішні шовкові, шалеві і литі пояси...» [16, с. 484]. Тому не дивно, що Данило Михайлович теж не обійшов їх своєю увагою, бо «невтомна натура штовхала його на нові й нові розшуки скарбів рідного мистецтва...» [17, с. 127].

На відміну від селянського традиційного строю, що був консервативним та прив'язаним до регіональної специфіки, костюм українського козацтва і особливо його вищих рангів тяжів до міського європейського вбрання і був синтезом традиційно-побутового колориту та орнаментики, імпортованих тканин, готових елементів одягу, прикрас, крою. Крім головних уборів козацький одяг доповнювали і робили завершеним пояси. Найпоширенішими у ХVІ ст. і найбільш масово представленими в гардеробах української знаті, від гетьмана до нижчих чинів, були легкі широкі й довгі ткані шовкові, або шалеві, пояси турецького й перського походження, виткані простим тафтяним переплетенням із крученого фарбованого шовку-сирцю, переважно червоного, малинового, вишневого, рідше – зеленого або жовтого кольорів [18, с. 223]. За східними зірцями в Україні засновували у ХVІІІ ст. мануфактури, що виготовляли золототкані шовкові, так звані кунтушеві пояси [19, с. 68]. Левова частка козацьких поясів була іноземного походження, як і більшість предметів розкоші давнього фабричного виробництва. Окрім того у статті «Один из предметов старинного малороссийского щегольства» автор наголошував: «Пояси дешевші і повсякденні, без сумніву, виготовляли місцеві виробники. Але вони не збереглися, уціліли лише ті,

що були особливо міцними, прекрасно виготовленими, їх особливо берегли через високу вартість» [20, с. 484].

Загалом, пояс був обов'язкою деталлю вбрання і виконував найрізноманітніші практичні функції – закріплення одягу, захист м'язів живота та спини під час важкої роботи. На поясах носили предмети повсякденного вжитку, вони слугували яскравою, часом домінуючою, прикрасою строю і показником достатку та соціального статусу. Але пояс сприймався також і як талісман, оберіг, тому часто виготовлявся з тканин яскравих барв.

Вишиті пояси як спадок предків траплялися і в церквах. У минулі часи такі пожертви пристосовували для виготовлення облачення священиків. Зазвичай для їх виробництва використовували міцні імпортовані тканини, що могли успішно «боротися з часом» і тривалий час слугувати як атрибут вбрання священнослужителів [21].

На сьогодні у колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського збереглися три пояси зі зборів Д.М. Щербаківського: два монохромні (малинові) шовкові козацькі, на одному з яких збереглася бирка з написом «панський» (ПКМВК 5861 Тк 1043; ПКМВК 7424 Тк 2549) та оксамитовий церковний з рослинним орнаментом (ПКМВК 6091 Тк 1271). Вироби неширокі (до 12 см), тому виконували найперше декоративну функцію. Пара малинових поясів вирізняється експресивним забарвленням, яке з часом ледь поблякло. Червоний (малиновий) колір є активним, випромінює сильну чоловічу енергію, виконує захисну функцію. Пояс – деталь облачення священика – примітний своєю поліхромною орнаментикою, сформованою зі стилізованих квіток, виконаних різнокольоровим шовком у техніці художньої гладі. По всій його довжині стелиться хвилеподібний пагін, від якого у різні боки відходять паростки з квітами гвоздики, гранату, пуп'янками троянди. Різноцвіття доповнюють дрібніші п'яти- та чотирипелюсткові квітки. Незважаючи на те, що кольори виробу вицвіли, із записів інвентарних книг Полтавського державного історико-краєзнавчого музею (назва ПКМВК у 1930-х рр.) пересвідчуємося в доцільному підборі барв: гілочка вишита жовтими, рожевими та блакитними нитками, квіти – кремовими, палевими, голубими [22, с. 68]. Червона кайма, яка оббігає пояс, «збирає» його воедино, надаючи композиції цілності та завершеності.

Серед факторів, що суттєво скоротили кількісний склад надбань етнографа, варто вказати, що Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського за свою 125-річну історію пройшов численні випробування, які суттєво впливали на його фондове зібрання. Так, у 1940 р. частину колекцій народного мистецтва передали до фондів новоствореного Полтавського художнього музею (нині – Полтавський художній музей (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка). Поміж інших музейних предметів збірку закладу поповнили 49 шовкових поясів, серед них 5 зі зборів Д.М. Щербаківського [23, с. 14].

Справжнім випробуванням для Полтавського кра-

єзнавчого музею стали роки Другої світової війни 1939–1945 рр. Про це переконливо свідчать цифри: напередодні війни у фондах закладу налічувалося близько 118 тис. музейних предметів, а після – дещо більше 37 тис. [24]. Частина музейних цінностей була розграбована або вивезена німцями у період окупації Полтави 1941–1943 рр., інші загинули у пожежі, організованій відступаючими військами [25, с. 116]. За відсутності документів, які б указували облікові позначення втрачених музейних раритетів, можемо лише припустити, що частина поясів разом з іншими козацькими старожитностями згоріла або зникла у часи воєнної круговерті.

Важливим етапом наукового опрацювання музейних предметів підгрупи «Пояси» є складання уніфікованого паспорта. Його актуальність обумовлена ще й тією обставиною, що дані речі відносяться до депаспортизованої частини музейної колекції і їх характеристика у сучасній фондово-обліковій документації неповна. Наприклад, пояс з обліковими позначеннями ПКМВК 6091 Тк 1271 датований XIX ст., однак за стилістичними особливостями орнаментики ближчий до барокових мотивів кінця XVIII ст. [26]. Крім того, щоб простежити долю раритетів, наводимо відомі старі інвентарні номери за погашеними інвентарними книгами історико-етнографічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства» (1909 р.) та Полтавського державного історико-краєзнавчого музею (1939 р.). Нижче наводимо науковий опис.

**1. ПКМВК 5861 Тк 1043. Пояс чоловічий. XVIII ст.**

Класифікація: речовий.

Типологія: предмет одягу.

Матеріал: шовк.

Техніка: ткацтво.

Розміри: 8 x 225 см.

Старі інвентарні номери: № 286 (1909 р.), № 837 (1939 р.).

Опис: Пояс шовковий, малинового кольору. На одному кінці збереглася бирка: «С. Мальцы. Миргородск. у. № 286. Экскурс. Щербаковскаго».

Походить з с. Мальці Миргородського повіту. Експедиція Д.М. Щербаківського, 1906 р.

Стан збереження: пояс забруднений, латаний, є розриви, незначні осередки деструкції.

**2. ПКМВК 6091 Тк 1271. Пояс чоловічий. Кінець XVIII ст.**

Класифікація: речовий.

Типологія: предмет культового призначення.

Матеріал: оксамит ритий, репс, крашенина, кручені шовкові нитки, канітель.

Техніка: ткацтво, пошиття, вишивка (художня гладь, «складний подвійний шов»).

Розміри: 12x116 см.

Старі інвентарні номери: № 326 (1909 р.), № 1272 (1939 р.).

Опис: Пояс оксамитовий з фітоморфним орнаментом. На чорному фоні вишитий хвилеподібний пагін з

пишними квітами гранату, пуп'янками троянд, гвоздиками, дрібними п'яти- та чотирипелюстковими квітами. Краї пояса обшиті смужкою червоного репсу. На одному кінці пришита синя репсова тасьма. Зворотній бік підбитий крашениною.

Походить з містечка Мала Каратувль Переяславського повіту. Експедиція Д.М. Щербаківського, 1906 р.

Стан збереження: пояс забруднений, є численні розриви, плями, втрати та потертості тканин основи та підкладки, нитки вилиняли, втрачені три тасьми.

**3. ПКМВК 7424 Тк 2549. Пояс чоловічий. XVIII ст.**

Класифікація: речовий.

Типологія: предмет одягу.

Матеріал: шовк.

Техніка: ткацтво.

Розміри: 10,5 x 142 см.

Старі інвентарні номери: № 285 (1909 р.), № 813 (1939 р.).

Опис: Пояс шовковий, малинового кольору. До одного кінця пришита тасьма, з суканих ниток, сплетених косою. На іншому зберігся напис тушшю «Г. Кобеляки. Екск. Щербаківського. № 285».

Походить з м. Кобеляки. Експедиція Д.М. Щербаківського, 1906 р.

Стан збереження: пояс забруднений, краї посічені, є осередки деструкції тканини, плями, надриви країв.

Незважаючи на всі негаразди, що спіткали Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, вдалося зберегти пам'ять про перших збирачів музейних раритетів та окремі зразки, зібрані ними на теренах історичної Полтавщини. Широкий асортимент знахідок Данила Михайловича, який у свій час збагатив етнографічний відділ Природничо-історичного музею, продовжує приваблювати увагу дослідників. Серед цих раритетів немає несуттєвих або дрібних. Аналіз одного елементу вбрання – поясу – збагачує сучасний музейний дискурс знаннями про місця знахідок, а отже і їх побутування, смаки минулих епох, способи виготовлення та декорування конкретних виробів, розкриває перед музейниками цілий пласт традиційного повсякдення. Крім того, доповнює відомості про полтавську експедицію 1906 р. Д.М. Щербаківського, під час якої він ще раз довів, що «...віддав найбільше своїх сил справі практичній – розшукуванню, збиранню, упорядкуванню пам'яток української культури» [27, с. 127].

#### ПОСИЛАННЯ

1. Данилевич А.П. Д.М. Щербаківський – відомий дослідник у галузі українознавства / А.П. Данилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – 2001. – Вип. 55. – С. 51–55; Камінський В. Етнографія в науковій діяльності Данила Михайловича Щербаківського / В. Камінський // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 6. – С. XX–XXVI; Козловська В. Пам'яті дорого товариша Д.М. Щербаківського / В. Козловська // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 6. – С. VIII–XIX; Сидоренко С. Ревний колекціонер і невтомний дослідник / С. Сидоренко // Народня творчість та етнографія. – 1968. – № 5. – С. 67–71; Ходак І. Пам'яткоохоронні аспекти наукової діяльності Данила Щербаківського / І. Ходак // Українська художня культура: іс-

торія та сучасні проблеми: зб. наук. пр. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2012. – С. 31–39; Шарафутдінова І.М. Данило Щербаківський (1877–1927) / І.М. Шарафутдінова // Археологія. – 1998. – № 3. – С. 140–142.

2. Власенко І. Колекція літургійного шитва в збірці Полтавського краєзнавчого музею (збори Костя Мощенка, Вадима й Данила Щербаківських) / І. Власенко, М. Пісцова // Полтавський краєзнавчий музей: Зб. наук. ст. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Вип. VII. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – С. 550–555.

3. Власенко І. Колекція рушників у збірці Полтавського краєзнавчого музею (фонд Костя Мощенка, Вадима й Данила Щербаківських) / І. Власенко, М. Пісцова // Полтавський краєзнавчий музей: Зб. наук. ст. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Вип. VIII. – Полтава: Дивосвіт, 2013. – С. 382–389.

4. Смолій Ю. Слуцькі пояси: Українське культурне поле / Ю. Смолій // МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. – 2010. – Вип. 7. – С. 360–374.

5. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців. – Том I: Лісостеп та степ. – К.: Балтія-Друк, 2008. – 160 с.

6. Матейко К.І. Український народний одяг. – К.: Наукова думка, 1977. – 224 с.

7. Ніколаєва Т. Історія українського костюму. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.

8. Славутич Є. Одяг «малоросійських» козаків: склад, походження, покрій, матеріали, функціональність, забезпечення. Друга половина XVII – перша третина XVIII ст. / Є. Славутич // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 16. – С. 210–238.

9. Підосинова М.А. Виставка запорозького одягу з зібрання Дніпропетровського історичного музею / М.А. Підосинова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sa.nmu.org.ua/pdf/2009/Pidosinova.pdf>

10. Новодержкіна О.В. Шовкові пояси XVIII століття з колекції Музею українського народного декоративного мистецтва. Каталог виставки / Керівник проекту А. Вялець. – К.: Родовід, МУНДМ, 2003. – 58 с. Ї ж. Слуцькі пояси в колекції Музею українського народного декоративного мистецтва // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. Зб. наук. пр. – К.: Златограф, 2004. – С. 151–156; Ї ж. Шовкові пояси // Музей українського народного декоративного мистецтва: Альбом. – К.: Мистецтво, 2009. – С. 164–165.

11. Зайченко В. Старовинні коштовні пояси у зібранні Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського. Каталог / В. Зайченко // Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2005. – Вип. 6. – С. 129–146.

12. Щербаківський Д.М. Т. Біляшівський і українське мистецтво / Д. Щербаківський // Записки історико-філологічного відділу. – 1926. – Кн. IX. – С. 38–53.

13. Козловська В. Пам'яті дорого товариша Д.М. Щербаківського / В. Козловська // Етнографічний вісник. – 1928. – Кн. 6. – С. VIII–XIX.

14. Отчет о Естественном-историческом музее Полтавского губернского земства за 1906 год. – Полтава: Типо-литография торгового дома И. Фришберг и С. Зорохович, 1907. – 20 с.

15. Список вещей доставленных Щербаківским в 1906 году в фонды музея // Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського – Ф. 11, спр. 2096, 9 арк.

16. Один из предметов старинного малороссийского шегольства // Киевская старина. – 1891. – Кн. 9. – С. 484–486.

17. Ернст Ф. Данило Михайлович Щербаківський (пам'яті дослідника) / Ф. Ернст // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 127–136.

18. Славутич Є. Одяг «малоросійських» козаків: склад, походження, покрій, матеріали, функціональність, забезпечення. Друга половина XVII – перша третина XVIII ст. / Є. Славутич // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 16. – С. 210–238.

19. Школьна О.В. Шовк у побуті українців XVI–XIX століть і питання його музейного використання / О.В. Школьна // Питання історії, науки і техніки. – 2014. – № 3. – С. 61–73.

20. Один из предметов старинного малороссийского шегольства // Киевская старина. – 1891. – Кн. 9. – С. 484–486.

21. Там само, с. 484.

22. Інвентарна книга Полтавського державного історико-краєзнавчого музею. – Розпочата у 1939 р. – № 3. – С. 596 с.

23. Акт передачі от 02.10.1940 г. Государственный историко-краеведческий музей – Полтавский областной художественный музей // Акти передачі експонатів художньому музею. 1940 р. – Робочий архів фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. – 5 арк.

24. Акт про знищення і розграбування німецько-фашистськими загарбниками Полтавського державного краєзнавчого музею // Зоря Полтавщини. – 1944. – № 10. – С. 3.

25. Стадник М. Музей у роки Великої Вітчизняної війни // Полтавський краєзнавчий: сторінки історії та колекції. Зб. наук. праць. – Полтава, 1991. – С. 115–117.

26. Зайченко В. Вишивка козацької старшини / В. Зайченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=725>

27. Ернст Ф. Данило Михайлович Щербаківський (пам'яті дослідника) / Ф. Ернст // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 127–136.

**Старченко В.И., Сулима О.С. Собрание поясов Даниила Щербаковского в коллекции Полтавского краеведческого музея имени Василия Кричевского**

*Статья посвящена исследованию трех поясов, собранных Д.М. Щербаковским во время экспедиции по Полтавщине в 1906 г., которые хранятся в фондах Полтавского краеведческого музея имени Василия Кричевского. Приведено научное описание предметов группы хранения «Ткани» подгруппы «Пояса».*

**Ключевые слова:** Д.М. Щербаковский, пояс, собрание, коллекция, Полтавский краеведческий музей имени Василия Кричевского.

**Starchenko V.I., Sulyma O.S. Danylo Shcherbakiwsky's belt gathering in the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum Collection**

*The article is dedicated to the research of three belts from the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum funds brought by D.M. Shcherbakiwsky during the expedition in Poltava region in 1906. Scientific description of objects from the group «Fabrics» sub-group «Belts» is made.*

**Key words:** D.M. Shcherbakiwsky, belt, gathering, collection, the Vasyl Krychewsky Poltava Local Lore Museum.

22.02.2017 р.

ж

УДК 94(477):069.51(687.38)

**О.І. Калінович  
Л.М. Шкіра**

**ЖІНОЧІ ПОЯСИ (КРАЙКИ) ЧЕРНІГІВЩИНИ  
У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО  
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО  
ЗАПОВІДНИКА «ПЕРЕЯСЛАВ»**

*У статті розглядаються особливості виготовлення та орнаментики жіночих поясів Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. із фондowego зібрання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».*

**Ключові слова:** український народний костюм, одяг, пояс, ткацтво, плетіння, орнаментика, декор, колористика, композиція.

На сьогоднішній день у сучасному суспільстві існує тенденція зростання інтересу до українського народного костюма, зокрема, його регіональних особливостей – крою, оздоблення та орнаментики.

Історії українського народного костюма у найрізноманітніших його аспектах присвячено багато досліджень, найбільш відомими серед яких є праці Т.О. Ніколаєвої, Т.В. Кара-Васильєвої, О.С. Федорчук, Г.В. Врочинської, М.Р. Селівачова, З.О. Васіної, К.І. Матейко, Г.К. Стельмашук, М.С. Білан, Х.К. Вовка, В.К. Борисенко, О.І. Воропая, О.Ю. Косміної, Т.А. Агафонової, К.К. Стамерова та ін. Варті уваги також дослідження Л.М. Білякевич та О.Ю. Козирєвої «Пояс як невід'ємний елемент українського народного костюма Середньої Наддніпрянщини кін. ХІХ – поч. ХХ ст.», де автори

досить детально проаналізували художні особливості, різноманіття функцій, використання різних матеріалів, технік виконання, художніх рішень.

Мета даного дослідження полягає у розкритті регіональних особливостей жіночих поясів Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. із фондowego колекції ДІЕЗ «Переяслав» у контексті етнічної специфіки українського народного костюма.

Грунтовне вивчення окремих елементів народного одягу кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема, відповідних музейних колекцій, є важливим та актуальним, оскільки вирішує завдання привернення уваги до культури, духовності та традицій українського народу, а також популяризує музейні зібрання.

Здавня пояс був важливим компонентом як чоловічого, так і жіночого народного одягу. Поясом підв'язували натільну сорочку, поясне вбрання або зимовий верхній одяг. Коли одяг підперезаний, тоді він щільніше обіймає тіло, зберігає тепло, а разом з тим це полегшує рух під час роботи. Упродовж століть пояс використовували для носіння знарядь праці (ножа, сокири), предметів побуту («цурки» для в'язання снопів; «кошівки» для клепання коси; шкіряної «калитки» з кременем, кресалом, грошима; гребінця) або холодної зброї (меча, шаблі, чекана). Відомості про те, як пояси жертвували на церкву в княжі часи, віднаходимо в Києво-Печерському патерику [1, с. 688].

На межі ХІХ–ХХ ст. способи зав'язування пояса залежали від його розміру та форми одягу. Жіночі плетені пояси найчастіше обгортали кілька разів поверх спідниць (фартухів) та зав'язували збоку, рідше зав'язували позаду. Орнаментований кінець, як правило «з кутасами», звисав донизу. Якщо ж підперізували верхній одяг, наприклад свити, то кінці підтикали з боків. Чоловіки зазвичай обмотували сітчастий пояс кілька разів навколо тіла, а оздоблені китицями кінці підтикали з боків таким чином, щоб вони звисали донизу [2, с. 118].

В українському народному одязі пояс вважався не просто одним із його компонентів – він був показником ustalених етичних норм. Вважалось гідним осуду з'явитись на людях без пояса: це могла дозволити собі лише людина, котра втратила будь-яке сумління – вийти на люди без пояса означало «розпоясатися» [3, с. 76].

Локальну своєрідність традиційних поясів ХІХ – початку ХХ ст. створювали матеріал, розмір, техніка виготовлення, орнаментация і колорит, а також способи пов'язування. Пояси виготовляли з вовни, льону, коноплі, тканини, шкіри. Заможне населення використовувало шовк-сирець різних кольорів, срібну та золоту нитку [4, с. 171]. Наприкінці ХІХ ст. найбільш розповсюдженими були вовняні саморобні пояси, пофарбовані домашнім способом у яскраві червоні, зелені та інші кольори. Бідніша частина населення носила нефарбовані білі пояси, а то і просто лико чи мотузок.

Крім саморобних поясів, поширені були й пояси, виготовлені міськими ремісниками. Починаючи з